

De loonadministratiegegevens van SD Worx zijn uitermate geschikt om een aantal kerncijfers met betrekking tot ziekteverzuim naar voor te schuiven. Zo blijft de helft van de werknemers het hele jaar door trouw op post. De overigen zijn gemiddeld 15 dagen per jaar ziek. Enquêteresultaten wijzen op een relatief hoog ziekteverzuim bij de Belgische loontrekkenden in vergelijking met de buurlanden. Dit is het meest uitgesproken voor de 45- tot 54-jarigen en in het bijzonder voor de vrouwen in die leeftijdsgroep.

De relatie tussen de arbeidsomstandigheden en ziekteverzuim komt tevens aan de orde. We bespreken achtereenvolgens de ziekteverzuimcijfers in functie van de arbeidsvoorwaarden, de fysieke arbeidsomstandigheden, diverse facetten van de taakinhoud, het arbeidsklimaat, meer bepaald het óórkomen van agressie of discriminatie op de werkplek, en de globale arbeidstevredenheid. Een aantal voorspelbare verbanden komen uit de vergelijking naar voor, maar ook enkele erg verrassende, onder meer met betrekking tot de relatie tussen arbeidsklimaat en ziekteverzuim. Uit de resultaten blijkt alvast dat de werkgever zelf heel wat elementen in handen heeft om het ziekteverzuim in de onderneming terug te dringen.

1 Ziekteverzuim: Achtergrond

Gegevens over ziekteverzuim in België en in Vlaanderen zijn schaars. Door de eigenheid van het Belgisch sociaal zekerheidssysteem laten de administratieve bronnen – de Rijksdienst voor Sociale Zekerheid en Rijksdienst voor Invaliditeits- en Ziekte Verzekering – niet toe een volledig beeld te krijgen van het ziekteverzuim.¹ Nochtans kan de studie van ziekteverzuim leiden tot belangrijke inzichten ter verbetering van de arbeidsomstandigheden en tot een meer aangepast personeels- en overheidsbeleid terzake. Immers, hoge verzuimcijfers

¹ Deze registreren enkel de ziektedagen wanneer de periode van loonwaarborg door de werkgever werd overschreden. Korterdurende afwezigheden zijn dan ook niet terug te vinden in de statistieken.

kunnen een symptoom zijn van een werkgerelateerd psycho-sociaal en/of lichamelijk onwelzijn in het bedrijf, de bedrijfstak of sector. Daarnaast wordt het terugdringen van ziekteverzuim vooral gemotiveerd vanuit de grote kost ervan voor werkgever, overheid, verzekeringsmaatschappijen en de maatschappij als geheel.

In dit hoofdstuk wordt gebruik gemaakt van twee bronnen die ons inziens wél een goede, zij het partiële, benadering toelaten van het ziekteverzuim in België en een inzicht geven in de factoren op het werk die met ziekteverzuim samengaan. Het betreft de loonadministratiegegevens die het sociaal secretariaat SD Worx gebruikte voor een ziekteverzuimstudie² en de vijfjaarlijkse steekproefenquête naar de arbeidsomstandigheden van de European Foundation die kansen biedt om ziektedagen in verband te brengen met arbeidsomstandigheden.³

De meeste aandacht in dit hoofdstuk gaat naar de mogelijkheden die de Europese databank biedt voor een beter begrip van de relatie tussen ziekteverzuim en de kwalitatieve aspecten van het werk. Vóór we dit thema aansnijden, zetten we enkele kerngegevens over ziekteverzuim op een rij.

2 *Kerncijfers ziekteverzuim in België*

Volgens de verzuimcijfers van SD Worx, die het meest accuraat zijn voor het inschatten van de *omvang* van het ziekteverzuim, bedraagt het gemiddeld aantal ziektedagen voor alle loontrekkenden in België 8 (werk)dagen op jaarbasis. Een kleine helft van de werknemers meldde zich in 2001 geen enkele keer ziek. Voor wie wel ziek was in dat jaar – ‘de verzuimers’ – is de gemiddelde ziekteduur 15 (werk)dagen, al dan niet gespreid over meerdere ziekteperiodes.

Tabel 18.1 toont dat de verzuimindicatoren verzameld in de Europese studie een lager ziekteverzuim tonen.⁴ Dit komt omdat deze cijfers het resultaat zijn van zelfrapportering, waardoor ze niet altijd even waarheidsgetrouw zijn: kortere afwezigheden worden soms

2 De voornaamste bevindingen uit de analyse van SD Worx werden reeds besproken in Over. Werk 2002/3 (Tratsaert, 2002).

3 www.steunpuntwav.be, rubriek publicaties, jaarreeks ‘De arbeidsmarkt in Vlaanderen’, jaarreeks 2002, deel 4 Jaarboek Methodologische bijlage.

4 Nog enkele andere verzuimindicatoren vindt u in tabel B18.1 in bijlage.

vergeten en men geeft soms sociaal wenselijke antwoorden. De onderrapportering bij zelfgerapporteerd ziekteverzuim zou zo'n 25% bedragen (De Wit en Moens, 1998). Ook al zijn de Europese verzuimcijfers een onderschatting van de realiteit, toch vormen ze een goede basis om het Belgisch ziekteverzuim te situeren ten aanzien van dat in de buurlanden. Hieruit blijkt het ziekteverzuim in België relatief hoog te zijn.

Tabel 18.1

Indicatoren ziekteverzuim⁵ (België; 2000, 2001 en EU-3; 2000)

	België 2001 SD Worx	België 2000	EU-3 2000 ESWC	Sign. Chi ² , ⁶
Gemiddeld aantal ziektedagen per jaar	8	6,9	5,8	*
Gemiddeld aantal ziektedagen per jaar (verzuimers)	15	15,6	13,8	n.s.
Nooit ziek in referentiejaar (%)	48	55	58	n.s.

Bron: European Foundation ESWC en SD Worx (Bewerking Steunpunt WAV)

De Belgische werknemer rapporteert gemiddeld 6,9 ziektedagen in het jaar voor de bevraging, wat significant meer is dan de 5,8 dagen in de buurlanden. Minder dan in de buurlanden geven Belgische werknemers te kennen het voorbije jaar nooit ziek te zijn geweest (55% versus 58%). Wie wél minstens één ziektedag opgeeft – ‘de verzuimers’ – is gemiddeld 15,6 dagen niet gaan werken, wat eveneens meer is dan in onze buurlanden (13,8).⁷ Bij de vergelijking en interpretatie van nationale ziekteverzuimcijfers moet men echter voor ogen houden dat verschillen in ziekteverzuim een gevolg kunnen zijn van verschillende sociale zekerheidssystemen. De voorzieningen voor zieke werknemers zijn niet in elk land even gunstig. We denken dan bijvoorbeeld aan het aantal wachtdagen, de periode dat het loon volledig wordt doorbetaald en zo meer. Uit tabel B18.2 in bijlage blijkt dat Frankrijk grosso modo de slechtste en Duitsland de beste voorwaarden kent. België zit er ergens tussenin. Dit biedt op het eerste zicht geen verklaring voor het hogere verzuim in België.

5 Andere indicatoren in verband met ziekteverzuim vindt u terug in tabel B.18.1 op www.steunpuntwav.be, rubriek publicaties, jaarreeks ‘De arbeidsmarkt in Vlaanderen’, jaarreeks 2002, deel 4 Jaarboek cijferbijlage.

6 n.s = niet significant; * $0,01 < P \leq 0,05$; ** = $0,001 < P \leq 0,02$; *** = $P \leq 0,001$.

7 De omvang van het gerapporteerde ziekteverzuim verschilt niet wezenlijk bij werknemers afkomstig uit Brussel, Vlaanderen en Wallonië. De Brusselse verzuimers laten, eens ze ziek zijn, gemiddeld wel minder afwezigheidsdagen optekenen dan in de twee andere regio's.

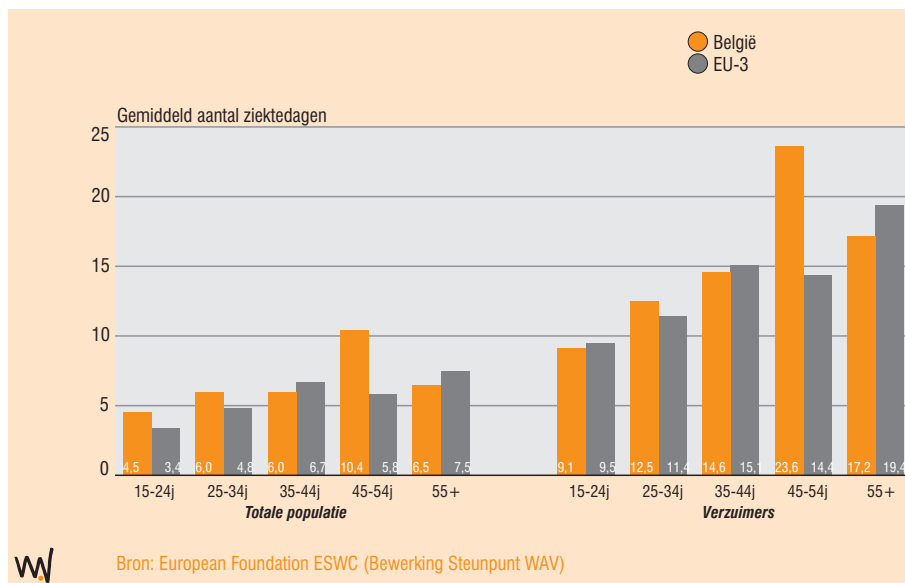
3 Profiel van het verzuim en de (niet-)verzuimers

3.1 ■ ■ Wie is ziek?

Logischerwijs is er een verschil in aantal ziektedagen in functie van de leeftijd bij zowel Belgische als EU-3-werknemers.⁸ Merkwaardig is dat het hoogste ziekteverzuim bij de Belgische werknemers niet wordt opgetekend in de oudste leeftijdsgroep (55-plus), maar wel bij werknemers van 45 tot 55 jaar. Die 45- tot 55-jarigen zijn in België gemiddeld 10 dagen per jaar afwezig; in EU-3 is dat slechts 5,8 dagen. Daarenboven ligt het gemiddeld aantal ziektedagen per zieke bij die 45-55-jarigen in België ook veel hoger (23,6 dagen) dan bij de 45-55-jarigen in de buurlanden (14,4 dagen). Het is opmerkelijk dat de 45- tot 55-jarige werknemers in België, eens ze ziek zijn ook langer thuis blijven (23,6 dagen) dan hun oudere collega's van 55-plus (17,2 dagen). De EU-3-werknemers volgen wél de verwachte evolutie van het ziekteverzuim naar leeftijd, nl. met toenemende leeftijd stijgt ook het aantal ziektedagen per werknemer en per verzuimer (figuur 18.1).

Figuur 18.1

Gemiddeld aantal ziektedagen van loontrekkenden en 'verzuimers' naar leeftijd (België en EU-3; 2000).

8 Iets gelijkaardigs zien we voor de anciënniteit. Het ziekteverzuim van de Belgische werknemers stijgt scherp wanneer de kaap van 20 jaar wordt overschreden. Het aantal ziektedagen bij de EU-3 neemt een beetje, maar zeker niet zo spectaculair toe.

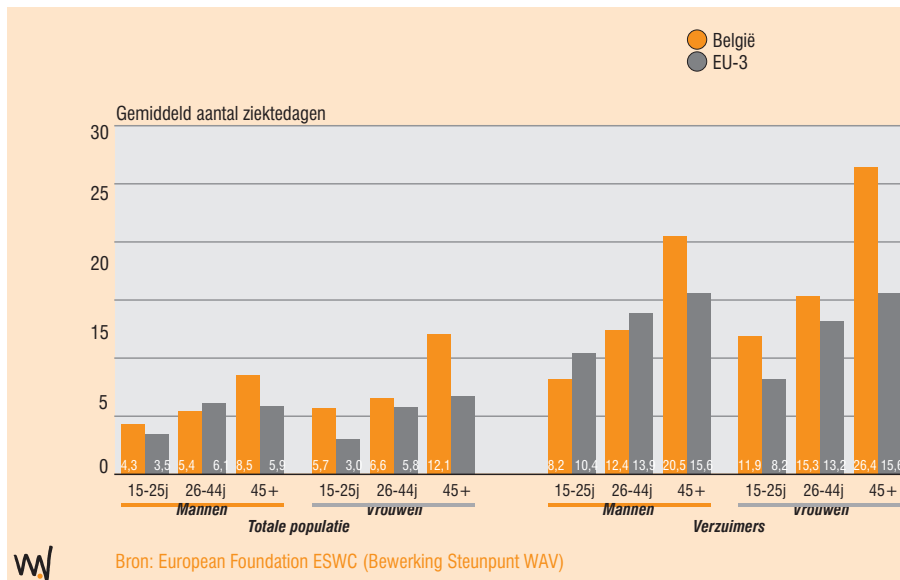
Een tweede verschil dat uit figuur 18.1 naar voren komt is dat er in België iets meer verzuimd wordt door de jongere loontrekkenden dan in Frankrijk, Duitsland en Nederland. Het gemiddeld aantal ziekte-dagen bij de verzuimers verschilt niet, wat suggereert dat in België een groter percentage van de jongeren zich ziek meldt.

Loontrekkende vrouwen in België rapporteren gemiddeld een dag méér ziekteverzuim dan mannen, maar het verschil is statistisch niet significant. In onze buurlanden verschilt het gemiddeld aantal ziekteverzuimdagen bij mannen en vrouwen helemaal niet.

De combinatie van leeftijd met geslacht laat toe de verschillen tussen België en de buurlanden nog wat verder uit te klaren.

Figuur 18.2

Gemiddeld aantal ziekte-dagen van loontrekkenden en 'verzuimers' naar leeftijd en geslacht (België; EU-3; 2000).

Het hoger ziekteverzuim bij de Belgische werknemers in vergelijking met de EU-3 stelt zich het scherpst bij de oudere en de jongere *vrouwelijke* loontrekkenden. Vrouwen van ouder dan 45 jaar blijven maar liefst 12 dagen per jaar afwezig wegens ziekte. Leeftijdsgenoten in Frankrijk, Duitsland en Nederland zijn maar half zo vaak ziek (6,7 dagen). Als een Belgische vrouw van 45-plus zich ziek meldt dan is ze gemiddeld 26,4 dagen thuis; in de EU-3 is dat 15,6 dagen. Mannen van die leeftijd zijn ook vaker thuis wegens ziekte dan in de buurlan-

den, maar het verschil met de buurlanden is minder scherp. Daarnaast zijn ook de jongere vrouwen beduidend meer ziek dan in de buurlanden (11,9 versus 8,2). De Belgische jongere mannen zijn dan weer minder vaak ziek dan in de EU-3. Het is helemaal niet duidelijk waaraan deze verschillen zijn toe te schrijven. De volledige cijfergegevens vindt u in tabel B18.3 in de tabellenbijlage.

3.2 ■■ In welke onderneming is men ziek?

Hoe groter de onderneming, hoe hoger het ziekteverzuim. In de EU-3 is er dan ook een lineair verband tussen ondernemingsgrootte en ziekteverzuim (en statistisch significant). In België zijn het de ondernemingen met 250 tot 500 werknemers die het hoogste verzuim optekenen (gemiddeld aantal ziektedagen=10,7), wat meer is dan in de grootste ondernemingen met meer dan 500 werknemers (8,6). Het verschil is echter statistisch niet significant.

Verder blijkt het verzuim hoger in de Belgische overheidsdiensten en parastatalen (6,4) dan in privé-ondernemingen (5,2). In de EU-3 is dat verschil minder scherp (5,7 versus 5,1).⁹

4 De relatie kwaliteit van de arbeid en ziekteverzuim

4.1 ■■ Arbeidsvoorwaarden

Atypische arbeid – tijdelijke contracten, (onvrijwillige) deeltijdarbeid en afwijkende uurregeling – gaat gepaard met een hogere arbeidsontevredenheid (Malfait, 2001b). Gaat dit ook samen met een hoger ziekteverzuim? Een overzicht vindt u in tabel B18.4 van de tabellenbijlage.

Contractzekerheid gaat samen met hoger verzuim

Er wordt duidelijk meer verzuimd door werknemers met een contract voor onbepaalde duur dan door werknemers die slechts tijdelijk zijn tewerkgesteld. Het verschil doet zich voor in België (7 versus 3,9 dagen) en ook bij de buurlanden (6 versus 3,3 dagen). Het feit

9 De ziekteverzuimcijfers voor het Vlaams Ministerie (Ministerie van de Vlaamse gemeenschap, Administratie Personeelsontwikkeling, 2002) tonen eveneens een hoger ziekteverzuim dan in de Belgische privé-sector vastgesteld door SD Worx (gemiddeld 12 ziektedagen versus 8 per jaar).

dat tijdelijke contracten in hoofdzaak een jongerenzaak zijn (Malfait, 2001b) en jongeren minder verzuimen, is hier vermoedelijk niet vreemd aan.

We stellen ook vast dat het hoger verzuim bij de Belgen zich enkel voordoet bij de werknemers met een contract van onbepaalde duur. Bij de tijdelijke contracten is het verzuim in België en buurlanden zo goed als gelijk.

Deeltijds werken: goed voor de gezondheid?

Of men nu deeltijds of voltijds werkt lijkt weinig verband te houden met ziekteverzuim: het gemiddeld aantal ziektedagen verschilt niet. De gegevens van SD Worx tonen echter dat het arbeidsregime wel samengaat met een verschil in ziekteverzuim wanneer het gecombineerd wordt met andere variabelen zoals geslacht, statuut (arbeider-bediende) en de leeftijd van de werknemer (Tratsaert, 2002). Mannen lijken gebaat met deeltijds werk, zeker naarmate ze ouder worden, daar waar deeltijds werkende vrouwen eerder vaker ziek zijn dan hun voltijds werkende collegae. De onderzoeksgroep in het Europees onderzoek is te klein om na te gaan of dit hier ook zo is en om hierover betrouwbare uitspraken te doen.

Afwijkende uurroosters: ploegwerkers tonen hoger ziekteverzuim

De vragenlijst van de European Foundation omvat een uitgebreide reeks van vragen over de arbeidstijdregeling. Het betreft de mate waarin men 's nachts werkt, 's avonds, op zondag, op zaterdag, de mate waarin men hetzelfde aantal uren werkt per dag en per week en of men al dan niet in ploegen werkt. Geen enkel van deze aspecten toont een verschil in het gemiddeld aantal ziektedagen, met één uitzondering namelijk ploegwerk.¹⁰ Zowel Belgische als EU-3 werknemers verzuimen beduidend meer als ze in een ploegsysteem zijn tewerkgesteld. Ploegwerkers die ziek zijn, zijn dat beduidend langer dan hun collega's die niet in een ploegsysteem werken. Ook in de studie van SD Worx was het hoger verzuim bij ploegwerkers aan de orde (Tratsaert, 2002).

4.2 ■■ Fysieke arbeidsomstandigheden

Dat de fysieke werkomstandigheden de gezondheid beïnvloeden spreekt voor zich. We verdelen de respondenten in twee groepen in functie van de mate van blootstelling aan of con-

¹⁰ De mate waarin men erin slaagt werk te combineren met gezin en sociale en andere engagementen buiten het werk heeft daarentegen geen significante relatie met de afwezigheden wegens ziekte.

frontatie met de ongunstige arbeidsomstandigheid en vergelijken het gemiddeld aantal ziekteverzuimdagen. Sommige van die fysieke arbeidsomstandigheden leiden tot een opvallend hogere afwezigheid wegens ziekte. Dit is vooral zo voor de blootstelling aan lage temperaturen (8,9 versus 5,2 ziektedagen) en voor het werken met lawaai (7,5 versus 5,1). Het werken in pijnlijke houdingen (6,9 versus 4,9) en het heffen van zware lasten (6,9 versus 5,2) gaan eveneens gepaard met een hoger verzuim. Dit soort van preciaire arbeidsomstandigheden komt ook in België vrij veel voor en is zelfs nog lichtjes gestegen ten aanzien van de situatie in 1995 (Malfait en Notelaers, 2001). Voor wat het werken met de PC betreft zien we het omgekeerde fenomeen: wie het grootste deel van de werktijd achter de computer doorbrengt, ook al kan dit als lichamelijk belastend beschouwd worden, is minder ziek. Dit hangt vermoedelijk samen met een hoger scholingsniveau¹¹ bij deze groep in vergelijking met werknemers die nooit met de PC werken en met karakteristieken van de taakhoud die gunstig zijn in het kader van ziekteverzuim. De volledige lijst van fysiek belastende arbeidsomstandigheden met bijhorend aantal ziektedagen vindt u in tabel B18.5 van de tabellenbijlage.

4.3 Arbeidsinhoud

De respondenten beoordelen de inhoud van hun job op karakteristieken zoals complexiteit van de taken, monotonie, tempo en snelheid, de mate van verantwoordelijkheid, en zo meer. In tabel B18.6 in bijlage vindt u een overzicht van alle uitspraken. Wie zelf de kwaliteit van zijn of haar werk kan evalueren is beduidend minder vaak ziek dan wie dat niet kan (5 dagen versus 7). Dezelfde tendens vinden we voor de mate waarin men zelf onvoorziene problemen op het werk kan oplossen. Ook werknemers met een verantwoordelijkheid voor de productieplanning zijn significant minder ziek (gemiddeld 5,2 dagen versus 7,8). Opmerkelijk is dat wie afhankelijk is van anderen voor het uitvoeren van zijn werk, in de zin van 'het uitvoeren van taken in team', significant meer thuisblijft wegens ziekte dan wie niet in team werkt (gemiddeld 6,3 dagen versus 4,7).

Autonomie in het kiezen van volgorde en methode van werken, de snelheid waarmee men het werk verzet en het werktempo brengt hier geen verschil in ziekteverzuim aan het licht. Monotonie, complexiteit van de taak, het aanleren van nieuwe dingen en de mogelijkheid om zelf het werk (tempo, uren, verlof, ...) te bepalen evenmin.

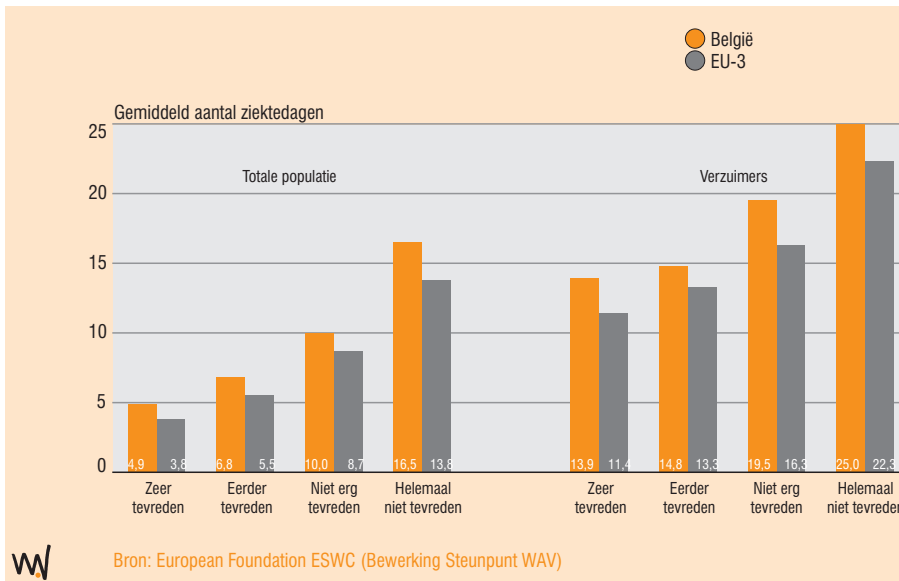
¹¹ Hoger scholingsniveau gaat samen met een lager ziekteverzuim.

4.4 Arbeidsklimaat

Meer echter dan de jobinhoud is het sociaal klimaat op het werk gelieerd aan ziekteverzuim (tabel B18.7). Aan de respondenten werd gevraagd aan te geven of zij de voorbije 12 maanden op het werk het slachtoffer werden van fysiek geweld, van intimidatie – pesten en mobbing – of van ongewenst seksueel gedrag. Wie met één of meerdere van deze vormen van agressie te maken had, wordt vergeleken met zij die dergelijke ervaring niet hadden. We vergelijken ook werknemers die gediscrimineerd werden vanwege hun nationaliteit, herkomst, handicap, geslacht of seksuele geaardheid met personen die niet waren blootgesteld aan een van deze vormen van discriminatie. Vervolgens wordt nagegaan of de respondenten, ongeacht of zij zelf slachtoffer waren, weet hadden van het vóórkomen van dergelijke agressieve of discriminerende praktijken op het werk. We vergelijken telkens het ziekteverzuim in beide groepen. Zoals u kunt aflezen uit de volgende figuur zijn de resultaten opvallend. In een vijandig arbeidsklimaat zijn werknemers vaker ziek.

Figuur 18.3

Gemiddeld aantal ziekte-dagen van loontrekkenden in functie van het ervaren en vóórkomen van agressie en discriminatie op het werk (België; 2000).

Wie zelf het slachtoffer was van discriminatie of agressie op het werk is significant vaker afwezig. Het verschil bedraagt gemiddeld drie à vier dagen op jaarbasis. Opmerkelijk is dat het hoger verzuim zich niet enkel voordoet bij de slachtoffers. Het volstaat dat dergelijke

want toestanden bestaan in het bedrijf om een gemiddeld hoger ziekteverzuim op te tekenen bij de totale werknemersgroep van maar liefst 3 dagen op een jaar.

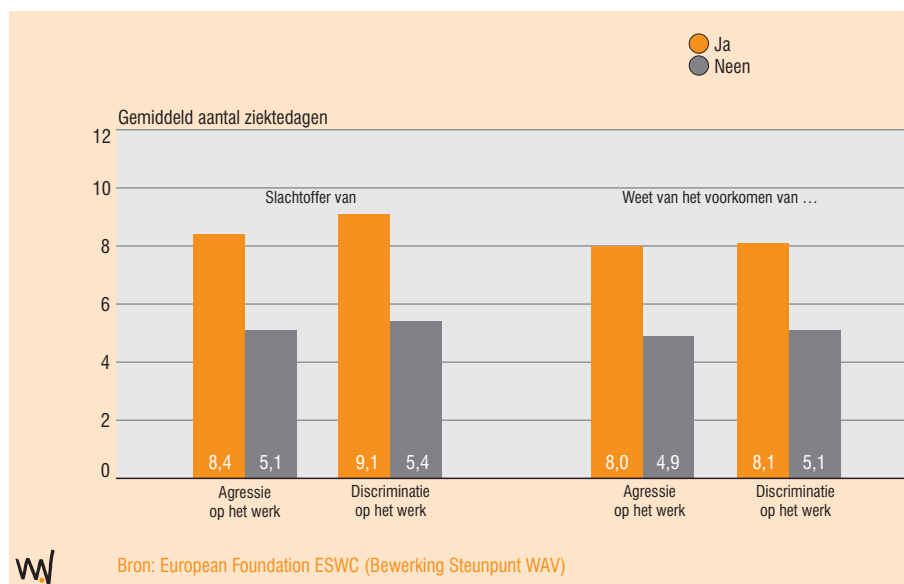
Het gaat hier niet om marginale groepen van werknemers: 13% van de Belgische loontrekkenden zegt het voorbije jaar slachtoffer te zijn geweest van een vorm van agressie op het werk en 5% onderging er een vorm van discriminatie. Wat betreft het 'weet hebben van' krijgen we bij 23% van de loontrekkenden een bevestigend antwoord voor geweld, pesten of ongewenst seksueel gedrag en 15% van de onderzoeksgroep zegt dat discriminatie voorkomt op zijn of haar werk.

4.5 ■ ■ Globale arbeidstevredenheid

Het verband tussen arbeidstevredenheid en ziekteverzuim komt in deze cijfers duidelijk naar voor (tabel B18.8). Zowel in België als bij de buurlanden is het verschil statistisch erg significant: werknemers die erg ontevreden zijn met de werkomstandigheden zijn maar liefst 3 keer zo vaak ziek dan hun collega's die zeer tevreden zijn over de arbeidsomstandigheden (voor de Belgen resp. 16,5 en 4,9 dagen per jaar). Wie ontevreden is met de werkomstandigheden, blijft, eens afwezig, daarenboven bijna dubbel zo lang thuis.

Figuur 18.4

Gemiddeld aantal ziekte-dagen van loontrekkenden en 'verzuimers' in functie van hun globale tevredenheid met de arbeidsomstandigheden (België en EU-3; 2000).

Cijferbijlage: www.steunpuntwav.be, rubriek publicaties, jaarreeks 'De arbeidsmarkt in Vlaanderen', jaarreeks 2002, deel 4 Jaarboek Cijferbijlage

Methodologie: www.steunpuntwav.be, rubriek publicaties, jaarreeks 'De arbeidsmarkt in Vlaanderen', jaarreeks 2002, deel 4 Jaarboek Methodologische bijlage

